

Қазақстан Республикасы
Мәдениет, ақпарат және
қоғамдық келісім
министрлігінде 2002 жылғы
3-мамырда тіркеліп,
№2904-Ж куәлік берілген

ҚАЗАҚ ТАРИХЫ

Ай сайын шығатын
республикалық ғылыми-
әдістемелік журнал

Меншік иесі – “Қазақ тарихы” ЖШС

№3 (170),
НАУРЫЗ
2019 ЖЫЛ

1993 жылдың шілде
айынан бастап шығады

БАС РЕДАКТОР –
Әбділдабек САЛЫҚБАЙ

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР –
Нұргүл ҚАСЫМҚЫЗЫ

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Х.Әбжанов, М.Қойгелдиев,
Т.Омарбеков, – т.ғ.д. акад.;
Б.Аяған, Ә.Мұқтар – т.ғ.д.,
проф.; Д.Сәтбай, С.Сымағұ-
лова, Ұ.Ысмағұлов – т.ғ.д.
доц.; Н.Әлімбаев, А.Жұмаділ,
Ж.Әшірбекова, М.Ноғайбаева,
Д.Салқынбек, Қ.Құнапина –
т.ғ.к., доц.; С.Дүйсен – п.ғ.к.,
Қ.Қарамандаев – тарихшы-
зерттеуші.

С.Әбішқызы – тұңғыш
бас редактор. Б.Матекова –
ұстаз-әдіскер. Д.Игенбаева,
Г.Серікбаева, С.Ишебаева
– озат ұстаздар.

Басуға 25.02.2019 ж. жіберілді.
Пішімі 84 x 108^{1/16}.
Шартты б.т. – 4. Офсетті
басылым. Бағасы келісімді.
Таралымы – 1500.
Индекс – 75748.
Тапсырысы –

Редакцияда беттеліп-қатталып,
"Акимбаев" ЖК-де басылды.

Ғылыми-теориялық
мақала авторлары орысша,
ағылшынша түйін және магис-
транттар тарихшы доктор-
лардан жазбаша пікір ұсынуға
міндетті. Мақаланың ғылы-
ми нақтылығына, тілінің жа-
тықтығына автор жауапты.

Ал ұстаздар журналға 1
жылға толық жазылған тү-
біртегінің көшірмесін салуы
қажет. Авторлардың бай-
лам-тұжырымдары редакция
көзқарасымен сәйкеспейі де
мүмкін. Көшіріп басылса не
пайдаланылса, сілтеме жаса-
луы тиіс.

МАЗМҰНЫ

Ғылыми зерттеулер мен танымдық мақалалар

Ержан Бұланов. Қазақ халқының ру-тайпалық құрылымы	2
Құмарбек Жұпбаев. Адамзаттың жер бетіне таралуы	7
Гүлнар Байжұма. Абақ-Керейлердің моңғол үстіртіне қоныстануы.....	10
Жанат Ахметова, Айна Сисенова. Ортағасырлық Алаша хан кесенесі	13
Ұлан Жанғалиев. Қазақстанның саяси жағдайы	15
Абдуллах Ағалықов. Перовск уезінің демографиялық ахуалы	17
Хадиша Әубәкірова, Бауыржан Еңсепов. Халел Досмұхамедовтің ғылыми-ағартушылық қызметінің ташкенттік кезеңі.....	20
Өтеген Исенов. "Қазақ" газеті: ұлт мүддесі.....	22
Әсемгүл Қоскеева. Тіл мәселесі – қазақ зиялыларының еңбектерінде	24
Зағира Тоқбергенова. Түркістан өлкесіндегі коммунистік идеологияның үстемдігі	26
Жанат Әбішева. Кеңестік биліктің дінге қатысты саясаты.....	28
Алдар Сәрсенов, Шахман Нағимов, Динара Хамидуллина. Кейбір КСРО азаматтарын конституциялық құқығынан айыру	30
Аққали Ахмет, Әділбек Өмірзақов. Атырау облысындағы жылқы шаруашылығы	34
Айгүл Оразалина. Патриотизм – азаматтық тәрбиенің негізі	35
Ардақ Мырзақұл. Майданда мерт болған батыр	37
Амангелді Төлемісов. Заңгер ғалымдар	39
Досалы Салқынбек. Тарихи жөдігерлер – ұлт мұрасы.....	42
Ердәулет Берлібаев, Ақбота Сейсенбаева. Ұлы даланың мұрагерлері.....	44
Мәдина Омарова. Орталық Азиядағы жаңа интеграциялық үрдіс	47
Толқын Еришева. Тарихи жады мен сананы жаңғырту:.....	50
Марал Қалиева. Модернизация исторического сознания	52
Ақмарал Өмірбекова. Қазақстан халқы Ассамблеясы.....	54

Оқыту. Әдістеме. Тәжірибе.

Гүлқыз Жусанбаева. Тарих пәнін оқытудың тиімді әдістері	56
Айжан Ыдырысова. Тоқсандық жиынтық бақылау үлгісі	58
Бақытжан Ақдөңов. Сақтар туралы тарихи мәліметтер.....	59
Нұрланат Дөңбаев. Сақтардың мәдениеті.....	60
Сабилла Алмаханова. Қаңлылардың археологиялық олжасы.....	61
Қаныш Садыр. Тірілей жанған батыр	62
А.Жангелдина, Л.Жиренбаева, Л.Әжғалиева, А.Естемесова. Елбасы – болашақтың қамқоры.....	63
Айбек Бейсекенов. Жат ағымнан сақтанайық!	64

ЗАҢҒЕР ҒАЛЫМДАР – тәуелсіздік тарихының дерек көзін жасаушылар

**Амангелді ТӨЛЕМІСОВ (Толамисов),
С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік
университетінің тәрбие ісі жөніндегі проректоры,
тарих ғылымдарының кандидаты**

Келешек Қазақстан тарихнамасының өзекті мәселелерінің бірі – тәуелсіздік тарихы. Сондықтан, оған осы бастан дайындық жұмыстарын жүргізудің маңызы өте үлкен. Дайындық ең жаңа тарихымыз бейнеленген әр алуан формадағы деректердің типтері мен түрлеріне деректанулық талдау жасап, олардың ерекшеліктері мен ғылыми құндылықтарын анықтау арқылы, тәуелсіздік тарихының деректік негізінің ғылыми жүйесін қалыптастырудан басталуы тиіс. **Осындай, тәуелсіздік тарихының дерек көздерінің бірі – заң актілері.** Әрине, бір мақаланың көлемінде заң актілері сияқты күрделі дерек көзіне жан-жақты деректанулық талдау жасап, оны ғылыми айналымға тарту жолдарын көрсету мүмкін емес. Сондықтан мақалада, тәуелсіздік тарихының дерек көзі ретінде, кейбір аса маңызды заң актілерінің авторын анықтау проблемасының (атрибуциялық проблемасы – А.Т.) маңыздылығы қаралады.

Заң актілері, басқа да дерек көздері сияқты, нақты субъекттердің саналы іс-әрекеттерінің жемісі. Сондықтан, олардың авторын анықтаудың заң актілерінің деректік ерекшеліктері мен оларда сақталған мәліметтердің ғылыми құндылықтарын анықтауға көмектесері даусыз. Әрине, тәуелсіздік тұғырына айналған заң актілерін жасауға ондаған заңгер ғалымдардың және басқада мамандардың өз үлестерін қосқандары рас. Сондықтан, көп жағдайда, заң актілерін өзінің пайда болуы жағынан ұжымдық дүние ретінде қарастырып, авторын анықтаудың қажеті де болмауы мүмкін. Ал, кейде нақты заң актісінің авторын анықтау, оған деректанулық талдау жасаудың маңызды проблемасына айналуы да мүмкін. **Осындай, авторын анықтаудың принципті маңызы бар заң актілеріне, тәуелсіздік тарихында шешуші рөл атқарған: «Қазақ ССР-нің тілдер туралы» Заңы, «Қазақ ССР-інде Президенттік лауазымды бекіту туралы» Заң, «Қазақ ССР-ның мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясы», «Қазақ Советтік Социалистік Республикасының атауын өзгерту туралы» Заң, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заң сияқты бірнеше заң актілерін жатқызуға болады.** Тарихқа Конституциялық заңдар деген атпен енген мұндай заңдарды жасаушыларды анықтау, олардың әлеуметтік табиғаты мен функцияларын, тарихи маңызы мен деректік құндылықтарын анықтауда көмектесері анық. Өйткені, Конституциялық заңдардың авторлары, яғни дерек көзін жасаушылар да, белгілі бір әлеуметтік топтың өкілі, демек белгілі бір әлеуметтік функция атқарушы субъектер. Сондықтан да, заң авторын немесе заңның дәл сондай мазмұнда қабылдануына ерекше ықпал еткен адамдардың

қоғамдағы әлеуметтік орны мен дүниетанымын, қоғамдық-саяси көзқарасы мен ұстанымын анықтау, заңның қандай мақсатпен, кімдердің мүддесіне сай жасалынғандығын және қоғам даму тарихында қандай орын алатындығын анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, қоғамдағы саяси-әлеуметтік және экономикалық өзгерістердің негізін қалаған заң авторларының немесе нақты заңды дайындауға елеулі үлес қосқан адамдардың заңның пайда болуына және қабылдануына қатысты жариялаған естеліктеріне, заңды қабылдау кезінде жасаған баяндамаларына, заң мәтінін талқылау барысында сөйлеген сөздеріне және басқа да деректерге қосымша дерек көздері ретінде талдау жасау, заңның пайда болу және қабылдану себептерін, оның қандай жағдайда, қалай пайда болып, қабылданғандығын, заң жобасына қандай өзгерістер енгізілгендігін, кімдердің заңның қандай тұстарын қолдағандарын немесе кімдердің қандай мақсатпен заңның нақты қандай тұстарына қарсы болғандығын анықтауға мүмкіндік береді. Ал, ол, өз кезегінде, ел тарихының бетбұрыс, кезеңдерінің кейбір мәселелерін айқындай түсуге көмектесері анық.

Қазақстан Республикасы заңдарына талдау жасау, қоғам даму барысына түбегейлі әсер еткен Конституциялық заңдарды қабылдауда еліміздің белгілі заңгер ғалымдары, ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының академиктері Салық Зиманов пен Сұлтан Сартаевтың ерекше рөл атқарғандығын көрсетіп отыр. **Егер С.Зиманұлы өзінің тәуелсіздік тарихына байланысты заң актілерін жасауға қатысы туралы:** *«Республика Жоғарғы Кеңесінің депутаты бола жүріп (бірінші рет 1990 жылы сайландым және 1994 жылы қайта сайландым практикалық бай тәжірибе жинаған ғалым-заңгер ретінде мен кең ақпараттық ортада еңбек еттім. XII шақырлаған (сәуір 1990-желтоқсан 1993 жж.) және XIII шақырлаған (сәуір 1994-наурыз 1995 жж.) Жоғарғы Кеңес Комитетінің төрағасы және Президиум мүшесі ретінде мен аса құнды материалдармен танысуға және биліктің жоғарғы эшолонында өткен талқылауларға қатысуға мүмкіндік алдым. Мен Қазақ ССР-ның мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның жобасын жасау жөніндегі жұмысшы тобының жетекшісі, Конституциялық кеңестің мүшесі және Парламенттің әр түрлі заңшығарушылық комиссияларының мүшесі болдым»* десе [1, 3-4-бб.], С.Сартаев: *«Мен, Президенттің бірінші командасында болғанымды ерқашан үлкен мақтаныш тұтамын. Еліміз егемендік алған кезде, 63 жасыма келгенде сол команданың белгілі мүшелерінің бірі болып, еліміздің көптеген заңдарын қабылдауға, көптеген мәртебелі іс-әрекеттерді атқаруға үлес*

қостым»,– дейді [2]. Демек, халқымызға кеңінен танымал заңгер ғалымдарымыз ел егемендігі мен тәуелсіздігінің заңдық негізін жасай жүріп, тәуелсіздік тарихы бейнеленген дерек көздерін де дүниеге әкелген.

Егер, деректану ғылымының талаптарына сай, хронологиялық принцип тұрғысынан келсек, заң қабылдау саласында тәуелсіздік жолында жасалған алғашқы нақты қадам 1989 жылдың 23 қыркүйегінде сол кездегі республикадағы ең жоғарғы заң шығарушы органы Қазақ ССР-ның Жоғарғы Советі қабылдап, қазақ тіліне мемлекеттік тіл статусын берген «Қазақ ССР-ның тілдер туралы» Заңы болды деп айтамыз. **Мысалы, ол туралы С.Сартаев:** «Тәуелсіз мемлекеттік бағыттың заңдық іргетасын қалаудағы нақтылы қадам 1989 ж. 23-ші қыркүйегінде «Қазақ ССР-нің тілдер туралы» Заңды қабылдауы болды. Бұл заңның қажеттілігі ССРО-да орын алған интернализациялау саясатының нәтижесінде ұлттық тілдің халі мүшкіл жағдайға килігіп, тіпті жоғалып кетудің шегіне жетуден туды»,– дейді [3, 27-28-бб.]. Демек, заң қазақ тілін жоғалып кету шегіне жетуден сақтап қалу мақсатында қабылданған. Ал, тілдің жоғалып кетуі – ұлттың жоғалып кетуі деген сөз. Олай болса, аталған заң қазақтың ұлт ретінде жоғалып кету қауіпін тоқтатқан тұңғыш заң.

Қазақ халқының тағдырында осындай шешуші рөл атқарған **заңның қалай пайда болғандығы туралы академик С. Сартаяв:** «1989 жылы Тіл турал Заңды қабылдаған кез әлі күнге есімде. Бұл заңның жобасын және Қазақстандағы тіл саясатының тұжырымдамасын жасау жөніндегі жұмыс комитетінің құрамында академиктер Кеңесбаев, Зиманов, атақты ақын-жазушылар Олжас, Қадыр, үлкен ғалымдар бар, төрағасы мен болдым»,– деп, заң тұжырымдамасын жасауға қазақтың көрнекті ғалымдары мен ақын-жазушыларының қатысқандарын айта келе, заңның қандай жағдайда және қалай қабылданғаны туралы: «Тіл туралы заңның жобасы жөнінде Жоғарғы Кеңестің Президиумында сөз сөйледім. Тіл – ұлттың байлығы, қазақ тілінің мәртебесін көтереміз деп шырылдап-ақ жатырмыз, қайтейік, бірақ сол кездегі депутаттар тобы ескі кеңестік көзқараспен, үйреніп қалған үрдіспен қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесін жарата қоймады. Сол кезде Нұрсұлтан Әбішұлы шыдамай кетті білемін, орынан ұшып тұрып, былай деді: «Сендер өзі кімді аяққа жыққыларың келеді. Қазақ халқы күні кеше азып-тозып келген талай жұртты бауырына басқан ел, полигон зардабын көрген халық, оның үстіне өздерінің ұлттық мәдениеті мен тілінен, салт-дәстүрінен әбден айрылып бара жатқандарын білесіңдер ме?» Содан соң барып әлгі дауласып тұрған депутаттардың беттері қайтып қалды... Сөйтіп, көпшілік дауыспен біз тұңғыш рет өз ана тіліміз – қазақ тілі туралы заңды да қабылдап алдық»,– дейді [2]. Осылай, заңгер ғалым тіл туралы заңның тұжырымдамасын жасауға кімдердің қатысқандығы туралы ғана емес, сонымен қатар, ондай заңның қабылдануына, әсіресе, қазақ тілінің (демек қазақ халқының – А.Т.) жауларының жанталаса қарсылық көрсеткендігі, тек республиканың бірінші басшысы Н.Ә.Назарбаевтың белсене араласуымен ғана заңды қабылдау мүмкін болғандығы туралы да мәлімет жеткізіп отыр.

Егер, күні бүгінге дейін қазақ тілі өзінің заңды мәртебесіне ие бола алмай отырса, оған заң және сол заңды жасаушылар кінәлі емес. Бұл, біріншіден, қазақ тілі мәселесінің қазақтардың өз жерінде қаншалықты қиын жағдайға тап болғандығын көрсетсе, екіншіден, қоғамдағы тілге деген, әсіресе,

қазақ тіліне деген әлеуметтік қатынастардың аса күрделілігін көрсетеді. Егер, **белгілі бір әлеуметтік топтар** (олардың басым бөлігі қазақтар – А.Т.) ескі үйреншікті әдеттен бас тарта алмай, сол бұрынғысынша орыс тілінде сөйлесе, **екінші бір әлеуметтік топ** (басқа ұлттардың өкілдері мен ана тілін таза ұмытқан қазақтар – А.Т.) тіл үйрену қиыншылығынан қашып, қазақ тілінде сөйлей алмайды, **үшінші әлеуметтік топ** (негізінен славян халықтарының өкілдері мен өзінің ұлттық негізінен толық айырылған қазақтар – А.Т.) қазақ тіліне менсінбеушіліктанытып отыр, **төртінші әлеуметтік топ** (негізінен ұлты қазақ билік пен бизнес өкілдері – А.Т.) қазақ тілінің заңға сәйкес мемлекет көлемінде өз орнын алуына, дәл сол мемлекет көлемінде саналы түрде қарсылық көрсетуде. **Соңғы топтың ішкі пиғылын белгілі саясаткер Дос Көшім жақында «Жас алаш» газетінде жариялаған «Ұлттық мемлекеттің мызғымас шарттары» атты мақаласында** «...егер қазақ елі екенімізді мойындасақ, қазақ тілінің мемлекеттілігін де мойындауымыз керек, сол кезде біздер жұмыстан да, жеп отырған нанымыздан да айырылып қаламыз, ал біздің балаларымыз бен немерелеріміз «майлы шелпек» – қазақ жерінен кетуіне тура келеді деген қорқыныш»,– деп, дәп басып, дәл көрсете білді [4]. Оның тағы бір дәлелі биліктің «Қазақстандық ұлт» деген ұғымды ойлап тауып, қоғамдық санаға тықпалауы, қазақ тілінің тағдыры туралы мәселенің күн тәртібінен түспеуі, ұлтым деген қазақтардың қазақ тілі үшін күресінің бір күн де толастамауы, бұл мәселенің аса күрделілігі мен маңыздылығының айқын дәлелі. Міне, осылай, «Қазақ ССР-нің тілдер туралы» Заңына тәуелсіздік тарихының дерек көзі ретінде талдау жасау, ең жаңа тарихымыздың кейбір қырларына басқа жағынан қарап, тереңірек үңілуге мүмкіндік беріп отыр.

Саяси тарихымыз тұрғысынан қарағанда ел егемендігі жолында ерекше орын алар заң актісі, ол «Қазақ ССР-нің Президенттік лауазымды бекіту туралы» Заң болғандығы анық. Мұндай маңызды тарихи заңның, демек тарихымыздың маңызды дерек көзінің, пайда болуына қатысты **«Қазақстан Республикасының қалыптасуы» атты кітаптың авторлары:** «1990 ж. Қазақ ССР-нің Жоғарғы Советі Президиумының мәжілісінде депутат С.С.Сартаев Қазақстанда Президенттік лауазымды бекіту туралы ұсынысын айтып, оны егжей-тегжейлі дәлелдеді. Ол кезде Президенттік лауазымды енгізу көптеген факторларға байланысты еді. Сондықтан да депутаттар С.С.Сартаевтың ұсынысын қолдады. Осы мақсатпен құрамына республиканың көрнекті ғалымдары мен қоғам қайраткерлері енген Президенттік лауазымды бекіту туралы заңның жобасын жасау үшін Жұмыс тобы құрылған болатын»,– десе [3, 28-29-бб.], осындай ұсыныс айтып, бастамшылдық көтерген С.Сартаевтың өзі: «90-шы жылдардың басы еліміз үшін аса бір белесті кезеңдер болды. Бұрынғы Одақта Президенттік басқару жүйесін алдымен КСРО, одан кейін ғана барып Әзірбайжан, Өзбекстан республикалары қабылдады. Әлі есімде, Жоғарғы Кеңестің Президиум Мәжілісінде Президенттік басқару жүйесі туралы Нұрсұлтан Әбішұлына ұсыныс жасадым. Біз осындай тапсырма алғаннан кейін Президенттік басқару жүйесі туралы заңның жобасын жасап, оны баспасөз бетіне жарияладық. Бір ай уақыт талқыға түсті»,– деп, еске алады [2].

Сонымен қатар, С.С.Сартаев осындай тарихи заңның қабылдануының куәгері ретінде: «Сол жылғы 24 сәуірде осы заңды және Конституцияға

өзгерістер енгізу туралы заңды қабылдамақ болды. Сөйткенше болған жоқ, сол күні таңғы сағат тоғыз жарым шамасында мәселені талқыламастан бұрын Нұрсұлтан Әбішұлына маған жолықсын деген хабар жетті. Сәлден кейін жолықтық. Маған Нұрекеңнің көңіл-күйі болмай тұрғандай көрінді. Өткен күнгі түнгі сағат үште Мәскеуден Орталық Комитеттің кадрлар жөніндегі басшысы Разумовский хабарласып, былай деген көрінеді: М.С. Горбачев Президенттік басқару жүйесі туралы күн тәртібіндегі мәселені алып тастауды өтініпті, мұны қалай етсек болар екен деп тұрмын, деді Нұрсұлтан Әбішұлы. «Егер де бұл заңды қолдамасақ, олар Өзбекстан мен Өзірбайжанды мәжбүрлейді, ал үш бірдей республикаға шамалары жетпес...» деп едім: «Олай болса, бастаңыз, Сұлтеке!» деді», – деп, заң тарихына қатысты құнды мәлімет те жеткізіп отыр [2].

Осылай, Мәскеудің қарсылығына қарамастан, Қазақстан коммунистік партиясы Орталық Комитетінің бірінші хатшысы (Республиканың бірінші басшысы – А.Т) Н.Ә.Назарбаевтың келісімін алған Қазақ ССР Жоғарғы Советі Президиумының Заң жобасын әзірлеу жөніндегі комиссиясының мүшесі депутат С.Сартаев, сол 1990 жылдың 24 сәуірінде өткен Қазақ ССР Жоғарғы Советінің кезекті сессиясында «Қазақ ССР Президенті қызметін тағайындау және Қазақ ССР Конституциясына (Негізгі заңына) өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» баяндама жасады. Әрине, қазақ тарихында бұрын-соңды болып көрмеген мұндай сәттің кімге де болса ерекше әсер етері түсінікті. Сондай бір ерекше сезімді баяндамашы да өз басынан өткерді. Сол бір тарихи сәттегі өз бойын билеген сезім туралы Сұлтан Сартайұлы: «Дәл сағат 10-да мінбеге көтерілдім. Көкейді қобалжытқан Мәскеудің сөзі бар, әрі бірінші рет ел тарихында Президенттік басқару жүйесін енгізуді орнатмайық деп тұрмыз, қатты толқыдым», – деп еске алады [2].

Өз баяндамасында С.Сартаев соңғы уақытта КСРО-да болып жатқан түбегейлі өзгерістерге байланысты, қоғам өмірінің барлық саласын демократияландыру арқылы жаңарту мақсатында бірыңғай мемлекеттік саясат жүргізу қажеттігін айта келе, Қазақ ССР Президенті қызметін тағайындауға итермелеген себептерді атап көрсетті және осыған байланысты Қазақ ССР Конституциясына (Негізгі Заңына) қандай өзгерістер мен толықтырулар енгізу керектігі туралы мәлімдеді. Ұсыныс депутаттар арасында қызу талас тудырды. Кейбір депутаттар Қазақ ССР Президенті қызметін тағайындауға болмайтындығы туралы әр түрлі себептер айтып, үзілді-кесілді қарсы шықты. **Дегенмен, көпшілік дауыспен Қазақ ССР Президенті лауазымын енгізу туралы заң қабылданып, Президент сайланды. Ол туралы С.Сартаев:** «Баяндамадан соң жан-жақтан сұрақтар қаптады. Сұрақ бергендер әр обылыстан келген орыс ағайындар, өзін-өзі әлі жөндеп білмей, тани алмай жүрген өзіміздің ұлт өкілдері болды. Бәрінің де айтатыны жаттап алғандай бір баяғы сарын: Одақта 15 президент болуы керек пе, бұл өзі қайда алып барады, бекітуге болмайды, күн тәртібінен алып тастайық дейді... Біз көп дауыс алып, Президенттік басқару жүйесін орнаттық. Сол күні Нұрсұлтан Әбішұлы еліміздің тұңғыш президенті ретінде сайланып, үлкен мәртебелі қызметімен ең алдымен құттықтағандардың бірі өзім болғанымды мақтан етемін», – дейді [2].

Еліміздің саяси тарихындағы үлкен өзгеріс осылай дүниеге келді. Қазақ қоғамы президенттік басқару жүйесіне көшіп, Нұрсұлтан Әбішұлы Назар-

баев Қазақстанның тұңғыш Президенті болып сайланды. Бұл, біріншіден, мемлекеттік басқару тәжірибесінде билікті ажырату принциптерін іске асыруға жол ашса, екіншіден, КОКП-ны басшылық рөлінен айырды. Республиканың мемлекеттік және қоғамдық құрылымында болған мұндай түбегейлі өзгерістерді іске асыру «Қазақ ССР-інде Президенттік лауазымды бекіту туралы» Заңның негізінде мүмкін болғандығы және оның негізгі факторларының бірі С.Сартаев екендігі талассыз шындық. Аталмыш заң актісіне тәуелсіздік тарихының дерек көзі ретінде талдау жасау мұны толығымен дәлелдеп отыр.

Егер, С.С.Сартаев аталмыш заңның пайда болып, қабылдануында қандай белсенділік танытса, академик С.З.Зиманов келесі тарихи да, деректік те маңызы да өте үлкен құжаттардың бірі – «Қазақ ССР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясының» пайда болуында және қабылдануында сондай белсенділік танытып, құжаттың қазіргі көпшілікке кеңінен танымал нұсқасында дүниеге келуіне өз үлесін қосты. Декларацияның тарихи маңызын белгілі заңгер ғалымдар, жоғарыда аталған «Қазақстан Республикасы Конституциясының қалыптасуы» атты кітаптың авторлары: 1990 ж. 25 қазанда «Қазақ ССР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясының ең басты ерекшелігі тәуелсіз мемлекеттің барлық негізгі элементтерінің одан әрі қалыптасуы үшін заңдық негіздерін нақты айқындап берді де, Қазақстан тарихында жаңа бетті ашты», – деп өте жоғары бағалаған. [3, 29-б.]. Декларацияның деректік маңызы өз бойында сол егемендік тарихына қатысты шынайылық деңгейі де, ғылыми маңызы да жоғары мол мәлімет сақтауында. Декларация авторын немесе негізгі авторларының бірін анықтау және оның естеліктеріне қосымша дерек көздері ретінде деректанулық талдау жасау, сол мәліметтерді ала білуге көмектесері даусыз. Бұл мәселе «Қазақ тарихы» журналының 2008 жылғы 5-6 санында жарияланған мақалада арнайы қарастырылды.

РЕЗЮМЕ

Статья рассматривает особенности законодательных актов государственной важности принятых в годы обретения и становления независимости и деятельность ученых-юристов в принятии данных законов. Также в статье была сделана попытка дать историческую оценку деятельности ученым-юристам с точки зрения исторической объективности.

The article considers the peculiarities of legislative acts of state importance adopted during the years of gaining and becoming independent and the activity of legal scholars in adopting these laws. Also in the article an attempt was made to give a historical assessment of the activities of legal scholars from the point of view of historical objectivity.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Зиманов С.З.** Конституция и парламент Республики Казахстан. – Алматы: «Жеті жарғы», 1996. – 352 б.
2. **Сартаев С.** Елбасының ерлігін елі білсін (сұхбат) // Егемен Қазақстан. – 2005. – 15 желтоқсан.
3. **Сартаев С.С., Назарқұлова Л.Т.** Қазақстан Республикасы Конституциясының қалыптасуы: проблемалары мен болашағы. – Алматы: 2005. – 464 б.
3. **Көшім Д.** Ұлттық мемлекеттің мызғымас шарттары // Жас Алаш. – 2008. – 3 қыркүйек.